

שאלות ותשובות לסיכום מסכת מועד קטן

פרק ראשון; דף ב

א. מה דינה של השקאת השדה במועד?

לסתם מתניתין, משקים את השדות במועד רק במקום הפסד ובשאינן טורח מרובה בדבר. וזהו ששנינו משקים בית השלחים (= שדה הצמאה למים שאין די לה בגשמים, וכגון גנת הירק. ע' ראשונים) במועד, אבל לא בית הבעל (= שדה מיושבת, המסתפקת במי גשמים), שלא התירו לטרוח במועד אלא במקום הפסד, ובית הבעל השקאתה להשבחה ולא למניעת הפסד. ודוקא השקיה שעל ידי המשכה ממעין שאין בה טרחה מרובה, ובין שיצא המעין בתחילה, שעדיין לא החזיק דרכו [והאגפים עלולים להתמוטט שהיה מקום לאסור שמה יבוא לטרוח טרחה מרובה בתיקונם, אין חוששים לכך (ואם נפלו אסור לו לטרוח ולתקן. תורא"ש)], בין שיצא משכבר והחזיק דרכו, אבל אין משקים ממי גשמים ולא ממי הקילון (= מי בור וכד' שצריך לדלות ולהשקות), שדבר שטירחתו יתרה לא התירו אפילו במקום הפסד.

א. אף על פי שמניעת ההשקיה בבית הבעל מפחתת מתגובת השדה, אין זה נחשב 'הפסד' אלא מניעת הרווחה ואסור (עפ"י נמוקי יוסף), אך מסתבר שאם בגלל מניעת ההשקאה ירד מחיר היבול ויצטרך למכרו בפחות משוויו – הרי זה הפסד ומותר. וצריך עיון. (עפ"י הגרש"ז אייערבך זצ"ל, ע' שמירת שבת כהלכתה ח"ב סו הערה סד ובתיקונים ומילואים).

ב. השקאה ממי מעיין על ידי הדלאה; אם הוא עמוק – ודאי אסור (שהרי יש טרחה מרובה. וכן מבואר ברי"ד להלן ד, ועוד). ואם אינו עמוק – מדברי רש"י ותוס' (ד) משמע שמותר, וכן נוטים דברי הרמב"ם. ואילו הריטב"א כתב לאסור (עפ"י חו"א קלד, יא. ומסתימת המשנ"ב (תקל"ז) משמע לכאן' שנקט לאסור. ונראה שאם צריך להביא בדליים מריחוק מקום – לדברי הכל אסור).

בארו בגמרא שכן היא דעת רבי יהודה. וכמו כן אסר רבי יהודה להפנות אמת המים במועד להשקות בה גינתו וחורבתו משום טירחה יתרה, אבל רבי מאיר מתיר להשקות אף שדה הבעל במעיין, אפילו הוא יוצא בתחילה (וכן היא דעת חכמים במשנה להלן ו: כמו שפרש"י שם). ואילו רבי אלעזר בן עזריה אוסר אפילו בבית השלחים. [ורבי אליעזר בן יעקב, שמענו שאוסר השקיית בית הבעל אבל לא שמענו שאוסר במקום הפסד בטירחה מרובה, כלומר להשקות בית השלחים ממי הקילון].

האילן, דינו כבית השלחים (מפני שצריך למים יותר. תוס'), ולכן מותר לדברי רבי אליעזר בן יעקב להשקותו כגון ע"י המשכת המים מאילן לאילן (עפ"י להלן ו: ובתוס' ורש"י).

א. הלכה כסתם משנתנו. ומשמע אפילו כשאינו צריך אלא לפתוח הברז אסור להשקות אם לא במקום הפסד (ע' מאירי כאן ואו"ח תקל"ח; שמירת שבת כהלכתה ח"ב סו, יז. ואולם אם אינו עושה כלום במועד אלא מפעיל הכל מערב הרגל – ודאי מותר. עפ"י חדושים ובאורים).

ב. מרש"י (ע"ב ד"ה אם כן) יש לדייק שלא אסר רבי אלעזר בן עזריה אלא במעיין שיצא מתחילה (וכן נקטו רש"י וקרני ראם ושפת אמת ובגליונות קה"י). ומהרש"א לא כתב כן.

ג. נראה שאף רבי מאיר לא התיר לעשות אמה בתחילה אלא רק להפנות את ראש האמה הקיימת לצד הגינה (עפ"י חזון איש קלה).

ד. התחיל להשקות בהתר משום הפסד, מותר להמשיך באותה השקאה אף מעבר למה שצריך למניעת הפסד (עפ"י רעק"א תקלו, א בשם רבינו ירוחם. ודוקא באותו מקום. ע' שש"כ סו הערה סג. וע"ע בחדושים ובאורים להלן י. ד"ה ובלבד).
יתר דיני השקיה – ע"ע להלן ד ו:.

ב. א. המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת, משום מה מתרים בו?

ב. הזומר בשבת וצריך לעצים, כמה הוא חייב?

ג. המנכש והמחפה לכלאים, וכן המקיימם – מה דינו? ומה דין חרישה בכלאים?

א. המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת; רבה אמר: מתרים בו משום חורש, שכן דומה לחורש המרפה את הקרקע הלכך זו תולדתו. ורב יוסף אמר: משום זורע שכן פעולות אלו מצמיחים הפירות. [לפי קושית הגמרא יוצא שלדעת רב כהנא חייב גם משום חורש וגם משום זורע. וכ"מ בתוס'].

א. הרמב"ם (שבת ה, א-ב) כתב שהמנכש בעיקרי האילנות חייב משום תולדת חורש, אבל המשקה צמיחים ואילנות – הרי זו תולדת זורע. והכסף-משנה שם צידד לפרש שפסק כרב יוסף שהמשקה והמנכש חיובם משום זורע, אלא שמנכש בעיקרי האילנות הוא סוג אחר של ניכוש הדומה לחורש (וע"ע ראשון לציון. וכ"כ הרמב"ם בפיה"מ. וכבר תמהו מדוע פסק הלכה כרב יוסף כנגד רבה. וע' בשפת אמת ובמאור ישראל).

ויש שכתבו בדעת הרמב"ם שמנכש חייב משום חורש (ע' כסף משנה, שער המלך כלאים א; נודע בהודעה תנינא או"ח לא; מנחת חינוך (מוסף השבת, חרישה זריעה) אגלי טל יט). וכבר נחלקו הראשונים ז"ל בדעת הרמב"ם (ע' במאירי ובחדושי הר"ן). ויש אומרים שהמנכש וכן המשקה חייבים שנים (ע' סמ"ג; הגהות מיימוניות הל' שבת שם. והובא במגן אברהם שלו סק"ה לענין משקה. וכן הביא בשער הציון מהסמ"ג והרוקח והגר"א. וביראים כתב שמשקה חייב משום תולדת חורש). ולפי זה יש להזהר שלא לשפוך מים על קרקע שאינה זרועה, אם אך עומדת לחרישה (עפ"י שער הציון שלו אות יח. וע' גם בחדושים ובאורים).

ב. יש סוברים, שלא כמשמעות התוס' והרי"ד כאן, שאין צריך להתרות בו משום מלאכה מסוימת, ונידון הגמרא אינו אלא לענין זה שאם התרו בו משום מלאכת חורש או זורע, האם זו נחשבת התראה, או שמא כיון שהתרו משום מלאכה שאינה דומה לפעולה פטור (כן כתב המנחת-חינוך לב, א עפ"י התוס' בכמה מקומות).

ב. אמר רב כהנא: זומר וצריך לעצים חייב שתיים – אחת משום נוטע ואחת משום קוצר.

א. לפירוש התוס' מבואר מסוגית הגמרא שרבה ורב יוסף חולקים על רב כהנא וסוברים שאינו חייב אלא אחת; לרבה משום קוצר ולרב יוסף משום נוטע (ומהרש"א צידד לומר שהכל מודים שזומר חייב משום נוטע, שדומים זה לזה במלאכתם). ובשפת אמת פירש בענין אחר, ולדבריו הכל מודים לדברי רב כהנא (וכבר הקדים לפרש כן השער-המלך בסוף הלכות שגגות [וחילק שם בין אבות כוזמר וצריך לעצים, ובין תולדות כגון מנכש]. וע' גם באור שמח (שבת ז, ד) ואגלי טל (זורע יב) שבארו שלפי האמת יש חילוק בין נידון רב כהנא לנידון רבה ורב יוסף).

- ב. כתבו התוס' (כאן ובשבת עג): אם אינו צריך לעצים אינו חייב משום קוצר, ואפילו לרבי יהודה המחייב על מלאכה שאינה צריכה לגופה. יש אומרים שלא אמרו התוס' אלא בעצים אבל לא בפירות (עמהרש"א סנהדרין כו; בית ישי יז). ויש מפרשים דבריהם (עפ"ד הר"ן בשבת) שמודה רבי יהודה בתולדות, שפטורים עליהן במלאכה שאינה צריכה לגופה.
- והרי"ד (כאן ובפסקיו בשבת עג ובתוספותיו שם קכא): נקט שלרבי יהודה חייב אפילו אינו צריך לעצים, ובלבד שאינו מקלקל בזמירתו. וכן כתב הראב"ה (קצה).
- ג. נחלקו הראשונים האם הזמירה היא תולדה של נוטע (ערש"י ר"ח ור"ן שבת עג) או אב-מלאכה (ערמב"ם שבת ז, ג, ח, ב; ריטב"א שבת שם)
- ד. הזומר באופן שמקלקל האילן – אינו כנוטע (עפ"י תוס'). לדעת מהרש"ל (בסנהדרין כו) אין כוונת התוס' אלא לענין שביעית אבל בשבת חייב כי מכל מקום יש תוספת הצמחה ותיקון מה. ואולם המהרש"א (שם) חולק (וע"ע שבט הלוי ח"א עב וח"ז צו, ז).

ג. המנכש והמחפה לכלאים – לוקה. רבי עקיבא אומר: אף המקיים (...כלאים, שדך לא תזרע כלאים – כלאים שדך לא). רבה פירש שגם הרישא מדברי רבי עקיבא היא, וחיובו משום 'מקיים', אבל משום זורע כלאים אינו חייב בניכוש [ואולם רב יוסף סובר שהמנכש הריהו כזורע כנוצר].

א. במסכת עבודה זרה (סד) מבואר מפשט הסוגיא שהמקיים כלאים של נכרי, כגון שבונה לו גדר לשמרם – לרבי עקיבא אסור מהתורה ולוקה. ולחכמים – מותר [ודוקא בכלאי זרעים, אבל כלאי הכרם שאסורים בהנאה, אסור להשתכר מאיסורו"ג].
ונראה שגם חכמים לא התירו לקיים אלא בשל גוי, אבל בשל ישראל יש איסור עכ"פ מדרבנן (ריטב"א שם).

והחת"ס (בחדושי שם) כתב שמדרבנן אסור לקיים כלאים אף לחכמים, וכבר העיר על דבריו בשו"ת פרי יצחק (ח"א טז) ממשמעות הסוגיא שלחכמים מותר לכתחילה, עכ"פ בשל נכרי. ובירושלמי (כלאים ח, א) נראה שאף לחכמים, כשעושה מעשה לקיימם אסור מהתורה. לא נחלקו אלא במקיים ללא מעשה, האם לוקים על לאו שאין בו מעשה אם לאו. וכתבו אחרונים שמשוגיתנו וכן מכמה מקומות מבואר שאין כן שיטת תלמודנו.

ב. נראה שאפילו לרבי עקיבא אין איסור מהתורה אלא כשנוח לו ממש בכלאים, ולא באומר לכשאגיע אלקטנו. ומסתבר שגם כשנפלה מחיצת הכרם ומתיאש הימנה ולא גדרה, ללא ניהותא חיובית בכלאים, אינו אסור אלא מדרבנן מפני החשד או למעט את התיפלה בכלאי הכרם (עפ"י מנחת שלמה ח"א פט, ד). ולכאורה פשטות דברי תורה"ש משמע שאף האומר לכשאגיע אלקטנו בכלל 'מקיים' הוא, אם לא שנדחוק בדבריו).

ובהר צבי דן בקוננה שדה שיש בה כלאים מנכרי, אם חייב משום 'מקיים', וצייד לתלות זאת בדעות הראשונים.

ג. הרמב"ם (כלאים א, ב-ג) פסק שמנכש ומחפה בכלאים לוקה, ואסור לקיים אבל אם קיימם אינו לוקה (הרדב"ז פירש שפסק כחכמים ולא כרבי עקיבא, ואפילו מקיים במעשה אינו לוקה. ולפי"ז צריך לומר שהמנכש לוקה משום זורע ולא משום מקיים, וכרב יוסף).

ד. מחפה; יש אומרים שגם לרבה חייב משום 'זורע' ואף לחכמים [ולא משום 'מקיים' גרידא וכרבי עקיבא] (ע' בבית הלוי ח"א יז; חזון איש (שביעית יח, ב) או"ח קלה; חדושים ובאורים; טל חיים).

חרישה בכלאים – מבואר בגמרא שאין בה איסור.

רש"י פרש שבשעת חרישה אין כלל כלאים. ויש מפרשים (עתורא"ש) אף חרישת שדה או כרם של כלאים אין בה איסור אלא משום 'מקיים'. ונחלקו בדבר אמוראים במסכת מכות (כא); יש אומרים שחייב משום 'זורע' שהרי מחפה את הזרעים בחרישתו, ויש אומרים שאינו חייב אלא משום מקיים. נמנו וגמרו המחפה בכלאים לוקה (שם).

דפים ב – ג

ג. א. שביעית בזמן הזה, מדאורייתא או מדרבנן?

ב. מה דין השקאת השדות בשביעית?

ג. אלו עבודות הארץ אסורות בשביעית מהתורה ואלו מדרבנן ואלו מותרות?

ד. מה דינו של החורש בשביעית?

א. לדברי רבי שביעית בזמן הזה מדרבנן, ולחכמים – מדאורייתא.

להלכה נחלקו הראשונים בדבר. וראה בבירור השיטות, בבית הלוי ח"א א; משיב דבר ח"ב קונטרס דבר השמטה; חזון איש שביעית ג, ז-ח; שבת הארץ, במבוא; שפת אמת; שו"ת אור לציון ח"א יו"ד כו.

ב. מבואר במשנתנו שמשקים בית השלחים בשביעית. ופירש אביי, בשביעית בזמן הזה דרבנן וכרבי, והתירו חכמים במקום הפסד. ורבא אמר: אפילו כחכמים החולקים על רבי וסוברים שביעית נוהגת בזמן הזה מהתורה, אין איסור תורה בהשקיה לפי שאינה מהעבודות המפורשות בתורה (הלכך התירו במקום הפסד). א. נחלקו הראשונים (עתוס' להלן ו: ד"ה מרביצין, ושאר ראשונים) האם משקים בית הבעל בשביעית. ונראה שלהלכה אין להשקותה. ולענין הרבצה יש להקל (עפ"י חזון איש קלד, יג. וע' גם חדושים ובאורים להלן ו).

ב. כתב הנמוקי-יוסף ועוד ראשונים: אין חילוק בין השקיה ממי מעיין או ממי הקילון. ואילו הריטב"א (ב. ד"ה ובשביעית; ג. ד"ה מה זריעה) כתב שלא התירו בשביעית השקאה ממי הקילון שהיא טרחה מרובה, כבמועד.

עוד בענין השקאת והרבצת שדה הלבן בשביעית – להלן ו:

השקאת האילן; מבואר בברייתא להלן שממלאים נקעים מים תחת הגפנים בשביעית.

א. הדבר שנוי במחלוקת בית שמאי ובית הלל במקום אחר, אם מותר להשקות בעיקר האילן או רק על הנוף. וכתבו ראשונים לחלק בין אילנות העומדים בבית השלחים שאם לא ישקם ייפסדו, ובין אילנות שאינם בבית השלחים (עתורא"ש בשם הראב"ד). ובחזון איש (קלד, יג) צדד להלכה שכל אילנות כבית השלחין הם.

ויש צד לומר שכשמשקה לאילן שלא ייפסד, מותר באותה השקאה להשקות אף יותר מכדי הצורך, אף אם ההשקאה תשביח את העץ, כי דוקא השקאה אחרת שאינה אלא להשבחה אסור אבל לא באותה השקאה שמשקה לקיומו. ואולי יש להחמיר בדבר (ע' שמירת שבת כהלכתה ח"ב פרק סז הערה סג).

ב. היו האילנות נטועים עשרה לבית סאה או רצופים יותר – משקים כל השדה. ואם מרווחים יותר – מושכים מים מאילן לאילן אבל אין משקים (עפ"י חזון איש שם).